

Základy nutné obrany a krajní nouze

materiál k přednášce

Miloslav Jančík

„Braňte se, stojí to za to!“

Z. M. Benlinx

Spolupořadatelé: **LEX Obs Brno** a **Gymnázium, Brno, Vídeňská 47**

Brno
duben 2012
neprodejné

Nutná obrana, krajní nouze

Materiál k přednášce

Nejdůležitější ustanovení našeho právního řádu dopadající na jednání v sebeobraně jsou obsaženy v zákoně č. 40/2009 Sb. - trestním zákoníku v tzv. typizovaných okolnostech vylučujících protiprávnost, kterými jsou § 28 - Krajní nouze, § 29 - Nutná obrana. Jedná se o skupinu ustanovení trestního zákoníku zvanou "okolností vylučující protiprávnost činu". Jedná se tedy o jakýsi generální pardon pro činy, které by jinak byly považovány za trestné, nicméně okolností, za kterých jsou páčány, vylučují odpovědnost jejich pachatele za takovéto počínání. Tyto činy tedy mají znaky trestných činů jen zdánlivě, neboť skutkovou podstatu trestného činu naplňuje jen jednání, které je protiprávní - viz definice trestného činu uvedená v ustanovení § 13 odst. 1 trestního zákoníku. Protiprávnost pak vylučují výslovně jednotlivá níže citovaná ustanovení, která obsahují negaci jiných trestněprávních norem - "čin jinak trestný" či "trestný čin nespáchá".

De-facto tedy za určitých okolností lze spáchat čin, jež by byl normálně považován například za vraždu (§ 140 trestního zákoníku - Vražda: (1) Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody na deset až osmnáct let), avšak toto úmyslné usmrcení jiné osoby není trestným činem, bylo-li spácháno například vůči osobě, jež jinému usilovala o život či zdraví.

§ 28 - Krajní nouze

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.

Toto ustanovení upravuje zejména situace, kdy je možné chránit zájem chráněný trestním zákoníkem jen tím, že se obětuje jiný zájem chráněný trestním zákoníkem. Jednání v krajní nouzi musí dále současně splňovat podmínku subsidiarity a podmínku proporcionality, tedy skutečnost, že za daných podmínek nešlo nebezpečí odvrátit jinak a způsobená škoda nesmí být větší, než která hrozila od původního nebezpečí, proti kterému osoba jednáající v krajní nouzi zasahovala.

Pro snazší pochopení této definice uvádím jako příklad situaci, kdy při požáru někdo strhne sousedící stodolu, aby se přes ni oheň nerozšířil a nezachvátil několik dalších domů. Dojde tedy k poškození cizího majetku, nicméně škoda způsobená stržením stodoly je výrazně nižší, než kdyby vyhořely okolní domy.

Dalším typickým případem je například usmrcení útočícího psa. Zde považuji za potřebné zdůraznit, že z hlediska aktuálně platné právní úpravy je pes věcí (v novém občanském zákoníku však již věcí není, nicméně pro naše účely se tímto nic nemění), a proti věci je vyloučena aplikace ustanovení o nutné obraně (nutnou

obranu lze aplikovat toliko proti útočnickovi - fyz. osobě). Je tedy třeba s ohledem na shora popsanou definici předem zvážit, zda je možno nebezpečí odvrátit jinak (například kopancem u malého plemene) či je nutno k odvrácení hrozícího nebezpečí zvíře zranit či usmrtit. Zvíře má penězi vyčíslitelnou hodnotu, proto je dále nutné rychlé srovnání, zda není jeho hodnota vyšší než maximální škoda, kterou může způsobit (zadávená domácí drůbež bude sotva dosahovat ceny veterinárního ošetření pobodaného či postřeleného psa). Útočí-li však pes na člověka, není třeba si dělat obavy o jeho život či zdraví. Život a zdraví člověka je vždy na prvním místě a ani ten nejdražší šampion mezinárodních soutěží nemá hodnotu v takové výši, aby se tato vyrovnala nákladům na léčení člověka.

Za zvláštní případ krajní nouze pak lze považovat situaci, kdy je například přepadena poštovní doručovatelka a tato místo aplikace nutné obrany (byť je k ní v tomto případě oprávněna) vyřeší věc vydáním hotovosti ve výši několika tisíc korun. Tímto jsou zcela naplněny podmínky krajní nouze a takovéto pracovníci nemůže hrozit žádný postih.

Je třeba si tedy zapamatovat, že **nehrozí-li nebezpečí od fyzické osoby, jedná se vždy o krajní nouzi**. Dle současné právní úpravy není rozhodné, zda se jedná o útok osoby nepřičetné, dítěte nebo osoby jednáající v omylu. Za podstatné je třeba také považovat také to, že krajní nouze vylučuje zcela protiprávnost, tedy nejen že se nemůže jednat o trestný čin, ale ani o přestupek či správní delikt.

Jednat v krajní nouzi může každý, nejen osoba jejíž zájmy jsou ohroženy, nebezpečí musí hrozit bezprostředně a nelze odvrátit jinak.

§ 29 - Nutná obrana

(1) Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem.

(2) Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

Jedná se o základní ustanovení upravující sebeobranu či obranu dalších osob před přímo hrozícím či trvajícím útokem, a to obvykle útokem proti životu, zdraví či majetku. Trestním zákonem v tomto případě není zákonodárcem myšlen dnes již neúčinný trestní zákon, ale obecně trestní předpisy, tedy trestní zákoník a zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v současném znění neobsahuje skutkové podstaty trestných činů, takže fakticky se jedná jen o zájmy chráněné trestním zákoníkem (zákon 40/2009 Sb.).

Z podstaty věci tedy jde o protiútok (či preventivní útok - útok hrozí) vedený proti útočnickovi, jež útočí na zájem chráněný trestním zákoníkem a obránce hájí tytéž zájmy, které chrání trestní zákoník, nejedná tedy proti zákonu ale ve shodě s ním. Z hlediska právní teorie jde o souboj různých zájmů, na jedné straně je zájem napadený útokem (např. zdraví obránce) na druhé straně zájem útočnicka (např. zdraví či život útočnicka). Tento druhý uvedený zájem je v případě aplikace ustanovení o nutné obraně zákonodárcem obětován, aby byl odvrácen prvotní útok. Obecně lze tedy

řící, že nutná obrana je uplatněním práva vůči bezpráví a svépomoc zde nahrazuje nedostatek ochrany zájmů chráněných trestním zákoníkem ze strany orgánů státu. Nahrazuje tak zásah těchto orgánů.

Nutná obrana je speciálním privilegovaným případem ke krajní nouzi. Nutná obrana bezprostředně postihuje útočníka, tedy toho, kdo nebezpečí úmyslně vyvolal.

Jejím účelem je poskytnout individuální možnost ochrany vlastních zájmů a zájmů jiných osob, státu či společnosti tam, kde stát selhává v jejich ochraně, neboť zajistit ochranu všech zájmů chráněných trestním zákonem na všech místech není v moci žádného státu. K nutné obraně je oprávněn kdokoli, tedy nejen osoba útokem ohrožená, ale také osoba, která se aktivně zastane oběti trestného činu. Proti nutné obraně není přípustná nutná obrana, brání-li se primární útočník vůči útoku obránce či intervenujícího obránce, jedná se o pokračování primárního útoku.

Jednou ze základních zásad nutné obrany je premisa, že veškerá rizika a nebezpečí by měl nést útočník. Toto však není vždy ve 100% respektováno ze strany orgánů činných v trestním řízení a nezřídka dochází ke zbytečné následné perzekuci obránce na úkor útočníka, který jako pachatel trestného činu má obvykle “svá práva” zatímco obránce obvykle z pohledu orgánů činných v trestním řízení překračuje rámec nutné obrany, a teprve soudy, mnohdy až odvolací, napravují tento pokřivený pohled na věc, který je reliktem dob minulých, kdy v rámci koncepce “velkého státu” (co do moci) socialistický stát držel monopol na “zajištění bezpečí všem” a jakýkoliv akt individuální ochrany práv občana byl spíše negativně vnímán jako odklon od “stádovosti” (z pohledu občana = ovce).

Moderní pojetí nutné obrany by mělo respektovat skutečnost, že je to útočník, kdo vyvolal svým jednostranným jednáním situaci, za které bylo použito nutné obrany, a proto by se ustanovení § 29 mělo uplatňovat co nejméně a nejdříve (samozřejmě v souladu se zákonem), neboť jen tak se bude posilovat vůle řádných občanů odvracet přímo hrozící nebo trvajících útoky na zájmy chráněné trestním zákonem.

Aplikace podmínek nutné obrany předpokládá, že tato nesmí být “zcela zjevně nepřiměřená”. Přitom je třeba konstatovat, že nutná obrana musí být nepřiměřená (nejedná se o souboj v duchu fair-play), aby byla účinná, nicméně **nesmí být zcela zjevně nepřiměřená**. Jedná se o měřítko subjektivní a bylo opakovaně judikováno, že je nutno dívat se na věc z **hlediska toho, jak obránce sám vnímal situaci**, nikoliv jak se jeví osobám nezúčastněným, které situaci následně posuzují (obvykle z hlediska “po bitvě je každý generálem”).

Jak již bylo uvedeno v pojednání o krajní nouzi, útokem dle tohoto ustanovení není nebezpečné chování zvířete, jelikož zde nejde o protiprávní jednání člověka. Jedinou výjimkou je situace, kdy je zvíře poštveno člověkem. Takto poštvané zvíře je považováno za živou zbraň v rukou člověka, a proto je možno se bránit nejen zraněním nebo usmrcením zvířete, ale obrana by mohla směřovat i proti útočníkovi, neboť jde o útok konkrétní osoby - přímého pachatele který využívá zvíře jako “živé zbraně”.

Na doplnění k pojednání o krajní nouzi je třeba zde vysvětlit k situaci, kdy je člověk napaden útokem osoby nepřičetné, dítěte či osoby jednajících ve skutkovém omylu.

V minulosti se obvykle uvažovalo, že by takovýto útok měl být posuzován podle zásad ustanovení o krajní nouzi, přičemž byl důraz kladen na splnění požadavku subsidiarity (nebezpečí nešlo odvrátit jinak). Toto řešení kladlo přehnaně vysoké nároky na obránce nejen stran shora uvedené subsidiarity ale i proporcionality způsobeného následku. Přitom například situace, kdy se obránce brání útoku duševně choré osoby může být pro obránce podstatně náročnější, než odvracet útoky racionálně uvažujícího pachatele, který například po zjištění převahy obránce může ve snaze o minimalizaci negativních následků pro svoji osobu kapitulovat a útoku zanechat. Současný názor právní vědy shora uvedené respektuje a přiklání se spíše k názoru, že posuzování těchto případů podle ustanovení o krajní nouzi není správné ani v případech, kdy obránce ví např. o duševní chorobě na straně útočníka.

Za povšimnutí dále stojí skutečnost, že nutná obrana je přípustná i proti útoku, který osoba, jež se brání, vyprovokovala, avšak s jedinou výjimkou, kterou je situace, že tento útok byl vyprovokován tak, aby “obránce” mohl pod záminkou nutné obrany způsobit “útočníkovi” beztrestně újmu.

Speciální otázkou pak s ohledem na ustanovení o nutné obraně zůstává použití automatizovaných obranných systémů, s kterým souvisí také otázka “preventivní nutné obrany”. Zde se jedná o přípravu na odvrácení útoku, který sice ještě přímo nehrozí, nicméně je pravděpodobný. Může se jednat například o zajištění objektu hlídacím psem, bezpečnostní agenturou, či pořízením střelné zbraně v souladu se zákonem. Judikatura zcela jednoznačně připouští, že **připraví-li se někdo na hrozící nebo očekávaný útok (například si přichystá zbraň) nelze vyloučit závěr, že se jedná o nutnou obranu**. Dokonce ani obrana nelegálně drženou zbraní není překážkou aplikace ustanovení o nutné obraně.

Často kladenými dotazy pak jsou ty, týkající se odpovědnosti osoby jednajících v nutné obraně či krajní nouzi za střelu, kterou vystřelí. Předem je třeba uvést, že sice platí premisa, že odpovědnost za následek způsobený v nutné obraně nese útočník, nicméně pouze stran škody, která je způsobena jemu. Ohledně dalších škod ať na zdraví nezúčastněné osoby či na majetku je pak odpovědný obránce, který za svoji střelu obrazně odpovídá od okamžiku, kdy tato opustí zbraň až do okamžiku kdy se zcela zastaví. V každém případě však za takovou škodu odpovídá pouze “nedbalostně” neboť nejednal v úmyslu způsobit škodu na zdraví či majetku této osoby, ale k této škodě došlo při konání v nutné obraně.

Zadržení pachatele trestného činu

§ 76

Zadržení osoby podezřelé

(2) Osobní svobodu osoby, která byla přistižena při trestném činu nebo bezprostředně poté, smí omezit kdokoli, pokud je to nutné ke zjištění její totožnosti, k zamezení útěku nebo k zajištění důkazů. Je však povinen tuto osobu předat ihned policejnímu orgánu;

příslušníka ozbrojených sil může též předat nejbližšímu útvaru ozbrojených sil nebo správci posádky. Nelze-li takovou osobu ihned předat, je třeba některému z uvedených orgánů omezení osobní svobody bez odkladu oznámit.

Toto ustanovení dopadá na všechny osoby s výjimkou policejního orgánu, který je povinen postupovat podle odst. 1. Základním předpokladem pro omezení svobody osoby podezřelé je splnění dvou podmínek:

- přistižení při činu nebo bezprostředně poté
- nutnost zjistit její totožnost, zamezit jejímu útěku nebo zajistit důkazy.

Lze-li však tohoto účelu dosáhnout jinými prostředky, je jich třeba použít.

Je naprosto nezbytné, aby občan zadrženou osobu ihned předal policejnímu orgánu, jinak by se mohl dopustit trestného činu omezování osobní svobody. Policejní orgán však obvykle ještě není na místě, aby bylo možno osobu předat ihned, je proto nutné toto zadržení (ač je již například výjezd policejního orgánu na cestě) ještě například telefonicky či jinak oznámit policejnímu orgánu.

Postup po jednání v nutné obraně či krajní nouzi

Obecně lze předpokládat, že přístup policejního orgánu a státního zástupce k řešení případu, při němž byl užit postup dle ustanovení § 28 - krajní nouze nebo § 29 - nutná obrana dle trestního zákoníku, nebude zcela bezproblémový, ačkoliv to obránce očekává na základě počátečních úkonů policejního orgánu.

Proto je velmi přínosné, aby již od prvního okamžiku po události měl obránce přístup k právní pomoci.

Často se stane, že je o právní pomoc požádáno pozdě, většinou až poté, co osoba, jednající v nutné obraně či krajní nouzi již učinila výpověď (obvykle se jedná o podání vysvětlení dle ustanovení § 158 trestního řádu) v domnění, že se celá věc rychle vysvětlí a vše bude v pořádku. Teprve poté, co je pak tato osoba zadržena nebo je jí sděleno obvinění podle § 160 trestního řádu, pak obvykle dojde na vyhledání právní pomoci, ačkoliv tuto může každý žádat v souladu s ustanovením § 158 odst. 5 trestního řádu.

Je vždy výhodnější posečkat s poskytováním jakýchkoliv podrobností o průběhu události samotné do příjezdu obhájce (a toto předem vůči policejním orgánům sebevědomě uplatňovat), a to i za cenu například nočního pobytu v cele předběžného zadržení, neboť stran minimalizace nepříznivých následků pro obránce je lepší strávit jednu noc v cele předběžného zadržení, než být například následně na základě v dobré víře sdělených informací vzat do vazby, jejíž délka klidně může s ohledem na rychlost naší justice přesáhnout i jeden rok, než dojde k projednání věci před soudem prvního stupně.

Ideální modelový postup, směřující k minimalizaci nepříznivých následků na obránce, těsně po skutku (například střelba na pachatele v rámci nutné obrany) by měl vypadat tak, že prakticky okamžitě po skutku, přivolává obránce policii a záchranou službu, bezodkladně pak přistupuje k poskytnutí první pomoci zraněnému pachateli, neboť poskytnutí první pomoci zraněnému pachateli je nejen povinností obránce (samozřejmě pouze za předpokladu, že tímto sám sebe neohrozí), ale toto je i následně velmi dobře vnímáno při následném posuzování činu, ačkoliv proto není žádná zásadní právní opora.

Ještě než na místo dorazí policejní orgán, je ideální kontaktovat advokáta a vyžádat si jeho přítomnost, je-li to vzhledem k časovým a prostorovým možnostem reálné.

Po příjezdu policejního orgánu je pak třeba tento okamžitě upozornit na případné stopy, které by mohly být na místě události zničeny, například zašlapány při ohledání místa činu a trvat na jejich okamžité dokumentaci. Je třeba okamžitě zcela jednoznačně a krátce popsat situaci aby se policejní orgán orientoval o tom, kdo je útočník a kdo obránce. Rozhodně však nepopisovat nijak podrobně událost, k tomuto budíž přikročeno až po poradě s obhájcem.

Byla-li použita při obraně střelná zbraň, je z bezpečnostního hlediska nutné tuto vrátit zpět do pouzdra, či jinak vhodně zabezpečit, rozhodně nelze doporučit ji držet v ruce v momentě příjezdu policejního orgánu, tuto skutečnost by si mohl policejní orgán špatně vyložit a mohlo by dojít ke zbytečnému ohrožení života obránce či zbytečně tvrdému zásahu ze strany policistů. Rozhodně není taktické zbraň vybijet či s ní jakkoliv dále manipulovat, pouze ji uložit do pouzdra tak, jak je běžně nošena, neboť do příjezdu policejního orgánu může být obránce opakovaně napaden například dalším útočníkem. Na zbraň v pouzdře je třeba policejní orgán hned upozornit ideálně tak, že jim obránce pouze verbálně sdělí, že v sebeobraně střílel, a že zbraň kterou střílel má v pouzdře, rozhodně není vhodné směrem ke zbrani pohybovat rukama nebo gestikulovat, policista ji odebere sám.

Od příjezdu policejního orgánu na místo události si další sled úkonů řídí policejní orgán sám, nicméně je vhodné, když již sem dorazí zvolený obhájce a se situací se seznámí a dohlédne na řádné zdokumentování všech důkazů. Poté obvykle následuje přesun na policejní stanici podání vysvětlení ze strany obránce. Záleží na policejním orgánu, zda již v tento moment trvá na zajištění obránce a převoz na příslušné pracoviště si zajistí vlastními silami, či v případě benevolentnějšího postupu souhlasí například s tím, že se k podání vysvětlení dostaví obránce se svým obhájcem v určený čas. I v prvním případě však policejní orgán musí před úkonem samotným umožnit obránci (pro ně "podezřelému", později po případném sdělení obvinění dle § 160 trestního řádu pak "obviněnému") poradit s obhájcem, trvá-li na tom.

To co bude od tohoto okamžiku následovat již není předmětem této přednášky, nicméně přeji všem, aby nikdy na vlastní kůži tyto rady nepotřebovali.

Něco o autorovi:

Mgr. Miloslav Jančík

advokát

Mgr. Miloslav Jančík se narodil dne 26. 9. 1981 ve Zlíně. V roce 2006 absolvoval Právnickou fakultu Masarykovy univerzity, během studia působil v soukromém sektoru na právním oddělení.

Po ukončení studia působil v advokátní kanceláři v Brně jako advokátní koncipient, kde získal všeobecnou praxi se specializací na obchodní právo (obchodní rejstřík, vymáhání pohledávek, právo cenných papírů) občanské právo (převody nemovitostí), rodinné právo (rozvody, vypořádání společného jmění manželů) a trestní právo.

Kontakt

Sídlo:

Růžová 307, 763 02 Zlín, Česká republika

Tel./fax:

+420 577 102 173

Mobil:

+420 606 721 177 (Mgr. Miloslav Jančík, advokát)

+420 737 640 957 (JUDr. Markéta Jančík Vallová, advokátka)

e-mail:

office@advokati-zlin.cz

jancik@advokati-zlin.cz

vallova@advokati-zlin.cz

Web:

www.advokati-zlin.cz , www.advokatizlin.cz

partner LEX, o.s. - <http://www.gunlex.cz/partneri/>

Sdružení na ochranu práv majitelů zbraní

lex

www.gunlex.cz

